

Sáriné Simkó Ágnes

AZ ÚJ POLGÁRI TÖRVÉNYKÖNYV MEGALKOTÁSÁNAK JELENLEGI HELYZETE MAGYARORSZÁGON

Röviden az előzményekről

A Magyar Köztársaság hatályos Polgári Törvénykönyve előkészítésének és elfogadásának ideje az 1953 és 1959 közötti időszak. Így természetesen a törvénykönyv eredeti szövege a magántulajdon korlátozására és az állami, társadalmi tulajdon megkülönböztetett helyzetbe hozására törekedett. Ha ebből indulunk ki, joggal vetődik fel a kérdés: alkalmas-e a kódex napjaink életviszonyainak szabályozására vagy sürgős módosításokra van szükség?

Elfogadása óta az 1959. évi IV. törvény számos alkalommal módosult, 1977-ben átfogó reformra is sor került. A rendszerváltozás óta bekövetkezett mélyreható gazdasági és társadalmi változások természetesen vezettek a törvénykönyv újabb és újabb módosításához. Ennek, valamint az eredeti kodifikátorok kiváló teljesítményének köszönhetően elmondhatjuk, hogy hatályos Polgári Törvénykönyvünk nem szorul azonnali teljes körű változtatásra, jelenlegi formájában alkalmas arra, hogy kielégítse mind a magánszemélyek, mind a piaci élet professzionális szereplőinek igényeit. Az említett módosítások azonban különböző időszakokban és más-más okokból készültek. Egy részük a Ptk. egy-egy jogintézményének egészét érintette (pl. a zálogjogi novella), más részük az egyéb jogszabályok változásait követte, valamint ki kell emelnünk az Alkotmánybíróságnak a törvénykönyvet érintő döntéseit is. Csak a rendszerváltás óta több mint ötven módosításra került sor. E módosítások teszik alkalmazhatóvá napjaink jogviszonyaira a több mint negyven éves tör-

vényt, de ugyanakkor megtörik a Polgári Törvénykönyv egységes logikáját. Emellett az elmúlt években lejátszódott folyamatok olyan mértékű és horderejű módosulásokat eredményeztek a magánjogi viszonyok területén, hogy azok jogi rendezése is egy átfogó reformot tesz szükségessé. Ez viszont mennyiségileg is, minőségileg is olyan változásokat követel meg, amelyek nem valósíthatók meg a hatályos Polgári Törvénykönyv – akár nagy terjedelmű – módosításával, hanem szükségessé teszik az új kódex megalkotását.

Az előkészítés módszereiről

Érdemes röviden felvázolni azt is, hogy alakult ki az új Polgári Törvénykönyv koncepciója. Az előkészítő munkát az 1050/1998. (IV. 24.) Korm. határozat indította el. A határozat alapján megalkultak azok a munkacsoportok, amelyek az adott terület legjobb szakemberei bevonásával előkészítették egy-egy témakör koncepciójának tervezetét. Munkájuk megalapozása érdekében számos tanulmány készült, ezek megjelentek, illetve megjelennak a Polgári Jogi Kodifikáció című folyóiratban (HVG-Orac Kiadó).

A Polgári Jogi Szerkesztőbizottság – amelynek tagjai a munkacsoport vezetői – feladata a munkacsoportok tevékenységének koordinálása és előterjesztések készítése a Polgári Jogi Kodifikációs Főbizottság számára. A Főbizottság vezetője Vékás Lajos, tagjai a miniszterelnöki hivatalt vezető miniszter, az igazságügyminiszter, a Legfelsőbb Bíróság elnöke, a legfőbb ügyész, a Magyar Jogászegylet elnöke, a Magyar Ügyvédi

Kamara elnöke, a Magyar Országos Közjegyzői Kamara elnöke, titkárai Kisfaludi András (ELTE ÁJK Polgári Jogi Tanszék vezetője) és a jelen sorok írója (Sáriné dr. Simkó Ágnes miniszteri biztos, Igazságügyi Minisztérium).

A koncepció egyes részeinek előkészítése tehát a munkacsoportokban zajlott, az elkészült anyagokat megvitatta a Szerkesztőbizottság, majd az átdolgozást követően a Főbizottság. A Kormány ezt a koncepciót fogadta el a további munka alapjául és elrendelte közzétételét a Magyar Közlönyben. A koncepció nyilvánosságra hozatala nemcsak a közvélemény tájékoztatását szolgálja, hanem azt célozta, hogy az érdeklődők kapjanak lehetőséget a kiinduló szakmai elképzelések kiegészítésére, egyetértésük vagy éppen ellenérveik kifejtésére is. A téma jellege miatt ezzel a lehetőséggel elsősorban a jogásztársadalom élt, valamint azok a társadalmi, érdekképviseleti szervezetek, amelyek napi tevékenysége a Polgári Törvénykönyv egy-egy részterületéhez kapcsolódik (pl. a bankok, biztosítók, fuvarozók szervezetei). A beérkező számos észrevétel alapján a koncepciót átdolgoztuk és egy rövidebb – a Kormány által elfogadott – koncepcióra és azt ezt alátámasztó, részletező tematikára osztottuk. Ezek alapján kezdődött meg és folyik jelenleg az első normaszöveg és az ahhoz kapcsolódó indokolás kidolgozása.

A Törvénykönyv modellje

A koncepció nem választ egy külföldi modellt az új Polgári Törvénykönyv megalkotásához, de épít a külföldi kodifikációs gyakorlatra. Jogtörténeti hagyományaink az osztrák és a német törvénykönyv, valamint a svájci ZGB megoldásai figyelembe vétele mellett szólnak. Az újabb kódexek közül a holland törvénykönyv a legmodernebb; a szabályozott életviszonyok köre és a kódex szerkezete tanulságos lehet a magyar reform számára.

A nemzetközi jogalkotás eredményeiből is merít a koncepció (Bécsi Vételi Jogi Egyezmény, UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts, The Principles of European Contract Law) és természetesen nem hagyhatja figyelmen kívül azt a tényt, hogy polgári jogunk fejlődését több területen közvetlenül befolyásolja az Európai Unió jogalkotása.

Az új Polgári Törvénykönyvben egy szociális elemekkel átszőtt piacgazdaság magánjogi feltételeit kell megteremteni. A koncepció célul tűzi

ki, hogy elsősorban a vagyoni forgalom azon viszonyainak jogi kereteit kell meghatározni a kódexben, amelyekben a jogalanyok az egyenjogúság és mellérendeltség rendszerében állnak kapcsolatban egymással.

A magánjogi szabályozásban a piacgazdaság társadalmi modelljének követése elsősorban a magántulajdon és a magánautonómia elismerését és védelmét jelenti, a magántulajdon és a szabad vállalkozás biztosítását, a szerződési szabadság elve érvényesülését. A szerződési szabadság csak akkor korlátozható, ha ez a szociális igazságosság követelménye érdekében feltétlenül szükséges és a piaci verseny szabadságának feltételei között lehetséges. A magánautonómia határainak kijelöléséhez pedig elsősorban a jóhiszemű és tisztességes eljárás megkövetelése és a kölcsönös tájékoztatási kötelezettség előírása szolgálhat eszközként. A koncepció rögzíti azt is, hogy a lehető legszűkebb körre szorítva kell a törvénykönyvben meghatározni az állami beavatkozás eseteit, ide értve a bírói beavatkozást is, és nem folytatható az a gyakorlat, hogy alacsonyabb szintű jogforrások korlátozzák a szerződő felek autonómiáját.

A kodifikáció céljai

Célként tűzték maguk elé a koncepció megalkotói, hogy az új Polgári Törvénykönyv a lehető legszélesebb körben integrálja a külön törvényekbe foglalt magánjogi szabályokat és a Ptk. négy évtizedes bírói gyakorlatának kodifikációra érett eredményeit. Mindkét területen elkerülhetetlen azonban, hogy a „beépítést” alapos kritikai elemzés előzze meg.

Mivel a kódexnek természetesen több évtizedre kell szólnia, kellően absztrahált jogi fogalmakat szükséges használnia úgy, hogy ily módon tudatosan számít a bírói gyakorlat jogfejlesztő szerepére.

A törvénykönyv nem a meglévő törvények egyesítése és nem a külön törvényekre utaló keretszabályozás, hanem az egységes jogi módszerrel szabályozható életviszonyokra vonatkozó valamennyi norma átfogó rendszerbe foglalása, logikailag ellentmondásmentes, áttekinthető, ismétléseket kerülő módon, zárt egységben. A Koncepció ugyanakkor számol azzal, hogy maradnak magánjogi szabályok az új Polgári Törvénykönyvön kívül. A külön magánjogi törvények tartalmi összhangját és terminológiai

egységét az új Polgári Törvénykönyvvel a legnagyobb mértékben biztosítani kell majd. Ezzel kapcsolatosan a koncepció két követelményt fogalmaz meg: a kódex definícióinak a külön törvényekben is azonos tartalommal kell érvényesülniük és az új Polgári Törvénykönyvhöz csak egészen kivételes esetben (pl. a szomszédjogi szabályok helyi megalkotásánál) kapcsolódhatnak közigazgatási végrehajtási normák.

A törvénykönyv felépítése

A kódex élén, illetve az egyes könyvek előtt bevezető rendelkezések foglalják össze a törvénykönyv célját és alapelveit. Az új Polgári Törvénykönyv – a holland Ptk. felépítését követve – könyvekből, részekből, címekből és fejezetekből épül majd fel. A kódex könyvei a következők lesznek: bevezető rendelkezések, személyek, családjog, dologi jog, kötelmi jog, öröklési jog. A következőkben az új Polgári Törvénykönyv első normaszöveg tervezete alapján (a továbbiakban: Javaslat) ismertetünk néhány jelentős készülő változást.

Személyek

A Javaslat a személyhez fűződő jogokat – a hatályos szabályozáshoz hasonlóan – általános jelleggel részesíti védelemben: védelmet nyújt a személyhez fűződő jogok megsértésének minden formája ellen. Ez a rendelkezés egy olyan generálklauzula, amely alapján valamennyi személyhez fűződő jog (a nem nevesítettek is) védelem alatt állnak.

A személyhez fűződő jogok megsértésére alkalmazható jogkövetkezmények köre néhány ponton eltér a hatályostól. Az áttekinthetőség érdekében a jogsértés ténye alapján alkalmazható (objektív jellegű) és a felróhatóságtól függően alkalmazható (szubjektív jellegű) szankciók külön §-ban szerepelnek. A szankciók köréből kimarad a „közérdekű bírság” jogintézménye, ugyanakkor új polgári jogi igényként érvényesíthető lesz a sérelemdíj. A közérdekű bírság közhatalmi jellegű szankció, nem egyeztethető össze a magánjog szellemével, s a bíró gyakorlat nagyon ritkán alkalmazza. A sérelemdíj a személyhez fűződő jogok megsértésének vagyoni elégtétellel történő közvetett kompenzációja, illetve pénzbeli elégtételt jelentő magánjogi büntetése. A sérelemdíjnál a bíróságnak nem kell a

sértett oldalán bekövetkezett hátrányt vizsgálnia és bizonyítottnak találnia. Újdonság az objektív jellegű szankciók sorában az a lehetőség, hogy a sértett követelheti a jogsértőtől, hogy az a jogsértéssel elért vagyoni előnyt – ha ilyen keletkezett – javára átengedje. Egyidejűleg természetesen többféle igény érvényesítésére is lehetőség van.

A Javaslat a hatályos joghoz képest liberalizálja az alapítvány magánjogi szabályozását. Ez az elvi kiindulópont tükröződik mindenekelőtt abban, hogy a Javaslat nem teszi az alapítványrendelés feltételévé annak közérdekű célját. Noha várhatóan az alapítványok a jövőben is jelentős részben közérdekűnek minősíthető célt fognak szolgálni, a Javaslat elismeri a más célra történő alapítványrendelést is. Ez a megoldás elejét veszi azoknak a jogalkalmazási nehézségnek, amelyek a bírói gyakorlatban az alapítványi cél közérdekűségének megítélése körül óhatatlanul felmerülnek. A közérdekűséget az adó-és egyéb kedvezményeket szabályozó jogszabályok fogják értékelni, míg ennek hiányában az alapítványok nem részesülnek majd a kedvezményekben.

Családjog

A családjog anyaga beépül az új Polgári Törvénykönyvbe. Jelentős változás a házassági vagyoni szerződés szabályainak a mainál részletesebb kidolgozása, jórészt diszpozitív szabályok formájában és az ilyen szerződések országos nyilvántartásának a bevezetése. A házastársak egymás közötti, valamint a harmadik személyekkel kötött szerződéseit tekintetében a házasság vagyoni alapjait és a harmadik személyek (hitelezők) érdekeit egyaránt védeni kívánja. A törvényes házassági vagyoni rendszer mellett választható ún. alternatív vagyoni jogi rendszerek (közszerzemény, vagyonekülönítés) szabályait a Javaslat a házassági vagyoni szerződés szabályai közé iktatja be.

A Javaslat az élettársi jogviszonyra vonatkozó magánjogi szabályokat a családjogi könyvben a házasságra vonatkozó szabályokat követő részben tartalmazza. Ezzel kifejezésre juttatja, hogy az élettársak viszonyát családjogi kapcsolatnak tekint; annak elismertségét, támogatottságát azonban nem helyezi a házasság szintjére. Az élettársak számára is előírt kölcsönös együttműködési és támogatási kötelezettség elve mel-

lett bővíti a tervezett szabályozás az élettársak jogait a kapcsolat megszűnése esetén (hosszabb idejű élettársi kapcsolatot követően tartási, lakáshasználati jogot biztosít a rászorult élettárs részére). A vagyoni jogok tekintetében növeli az élettársak vagyoni önállóságát, de biztosítja a vagyonszaporulatra nézve a szerzésben való közreműködésükkel arányos részesedésre vonatkozó jogosultságukat. Nem vezeti be a tervezett szabályozás sem az élettársi viszony kötelező regisztrálását, ugyanakkor lehetőséget ad arra, hogy az élettársak kapcsolatuk bejegyzését kérjék a helyi önkormányzat jegyzőjénél. Ez azonban csak a kapcsolat tényének bizonyítását könnyíti meg, nem jelent különbséget a bejegyzett és a be nem jegyzett élettársi kapcsolat joghatásai tekintetében.

Szerződésszegés

A Javaslat a szerződésszegés általános szabályai között önálló kártérítési alakzatként szabályozza a szerződésszegéssel okozott károkért való felelősséget. A kontraktuális kártérítési felelősség a Javaslatban koncepcionális változáson megy át, kifejezésre juttatva, hogy a szerződésszegésért való felelősség a kártérítési felelősség olyan különálló alakzata, amelynek jellegzetes vonásai indokolják az önálló szabályozást, és ezzel összefüggésben az utaló norma átalakítását.

Deliktuális felelősség esetén a károkozó és a károsult között a károkozó magatartást megelőzően egy abszolút szerkezetű jogviszony létezik, s egy tartózkodásra kötelező tiltó norma megsértése hozza létre a relatív szerkezetű, szerződésen kívüli kárkötelmet. Kontraktuális felelősség esetén viszont a károkozást megelőzően is fennáll egy relatív szerkezetű (szerződéses) jogviszony a felek között, amely meghatározza a feleknek egymással szembeni jogait és kötelezettségeit. Itt a károkozó magatartás nem más, mint a szerződés megszegése. Az eltérő kiinduló helyzetből adódik, hogy a károkozó magatartás más természetű a két területen. Deliktuális felelősség esetén a károkozás általános tilalma (a *neminem laedere* elve) szenved sérelmet, s a lehetséges károkozó magatartások nincsenek törvényi tényállások szerint nevesítve, mert a magatartást (bármely magatartást) éppen az teszi jogellenessé, hogy káreredmény kapcsolódik hozzá. Kontraktuális felelősség esetén viszont a károkozó magatartás egy már érvénye-

sen létrejött, konkrét szerződésben vállalt kötelezettség megszegését jelenti. A szerződéses jogviszony a kárkötelelem alanyait, a károkozó és a károsult személyét is behatárolja, a károkozó a kárt nem általában „másnak”, hanem a „másik szerződő félnek” okozza.

Kontraktuális felelősség esetén a szerződésszegés önmagában is jogellenes (és különböző, objektív szankciók kapcsolódhatnak hozzá), a kártérítési felelősség szempontjából azonban e vonatkozásban is nélkülözhetetlen elem, hogy a szerződésszegéshez azzal okozati összefüggésben káreredmény kapcsolódjon. A kártérítési felelősség jogalapját illetően a Javaslat is biztosítja – exkulpációs bizonyítás útján – a károkozó kimentési lehetőségét. A Javaslat azonban a szerződésszegésekhez kapcsolódó kártérítési szankciót nem a szerződésszegő fél felróhatóságához köti, azaz a szerződésszegő fél nem mentheti ki magát azzal, hogy a szerződésszegés elkerülése érdekében úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható. Kimentésre csak az ad lehetőséget, ha a szerződésszegő fél bizonyítja, hogy a kár olyan, érdekkörén kívüli okra vezethető vissza, amely nem volt elhárítható, és a szerződéskötés időpontjában nem kellett az akadállyal számolnia. A releváns oknak tehát a szerződéskötéskor előreláthatatlannak, a továbbiakban idegen eredetűnek (érdekkörén, tevékenységi és ellenőrzési körén kívül esőnek), ugyanakkor a szerződésszegéskor elháríthatatlannak kell lennie. E szigorú felelősségi szabály szerint a fél érdek- és kockázati körén kívül eső elháríthatatlan akadály vezethet mentesüléshez, feltéve, ha az nemcsak elháríthatatlan volt, de azt a szerződéskötéskor előre látni sem lehetett. A Javaslat – a hatályos Ptk.-tól eltérően – ezáltal a szerződésszegésért való kárfelelősséget szigorúbb alapra helyezi. A kodifikáció modellje a kereskedelmi piaci viszonyok, az üzleti vagyoni forgalom, amelynek modern jelenségei az objektív helyzetértékelést erősítik, és csak kevésbé függnék a károkozó magatartás minősítésétől.

A Javaslat szabálya a Bécsi Vételi Egyezmény 74. Cikkét veszi mintául, amikor a megtérítendő elmaradt haszon és következménykár mértékét a szerződésszegő fél által a szerződéskötéskor előre látható károkra korlátozza. Megjegyezzük, hogy az előreláthatóság korlátai között érvényesül a teljes kártérítés elve az Európai Alapelvek 9:502. §, 9:503. §-ában is. A Javaslat a szerződés-

szegési kártérítés körében is a teljes kártérítés elvéből indul ki, és ezt a kiinduló elvet korrigálja az előreláthatósági klauzula. Ennek lényege az, hogy a megtérítendő kár összege nem haladhatja meg azt a veszteséget, amelyet a szerződészegő fél a szerződés megkötésének időpontjában előre látott, vagy amelyet előre kellett látnia azon tények és körülmények alapján, amelyekről mint a szerződészegés lehetséges következményeiről a szerződéskötéskor tudott vagy tudnia kellett.

Szerződések

Szakmai vitákat követően a koncepcióba az az állásfoglalás került, hogy a megalkotandó Polgári Törvénykönyv monista elven épüljön fel, vagyis fogja át a vagyoni forgalom professzionális szereplőinek és a magánszemélyeknek a magánjogi viszonyait egyaránt. Ennek érdekében a szerződések általános szabályait ezért úgy kell kialakítani, illetve átalakítani, hogy azok valamennyi jogalany kapcsolatát rendezni legyenek képesek.

Az egyes szerződések szabályozásánál az üzleti világ szerződéstípusait (bizomány, fuvarozás, szállítmányozás, ügynöki megbízás stb.) eleve e jogalanyok igényeire, viszonyaira kell modellezni. Az üzleti forgalomban és a magánszemélyek kapcsolatban egyaránt jelentős szerződéstípusoknál (adásvétel, vállalkozás stb.) is

az üzleti élet követelményszintje lesz a mérvadó úgy, hogy egyes esetekben szükség lehet eltérő szabályokra a magánszemélyek viszonyaira (pl. egyes megbízási jogviszonyok). A szinte kizárólag csak magánszemélyek kapcsolataiban érvényesülő szerződések (tartási szerződés, ajándékozás, haszonkölcsön stb.) szabályozásának kialakítása során e jogalanyok sajátosságaira kell tekintettel lenni. A fogyasztói szerződésekre mind a szerződések általános szabályainál (pl. a tájékoztatási kötelezettség), mind bizonyos szerződéstípusoknál (pl. utazási szerződés) speciális normákat kell beiktatni.

A kodifikáció helyzete

A Minisztérium honlapján – www.im.hu – hozzáférhető és véleményezhető a Javaslat, emellett az egyes könyvek legvitatottabb, illetve legnagyobb érdeklődésre számító részeit tartalmazó szemelvények megjelennek a Polgári Jogi Kodifikáció című folyóiratban is.

A tervek szerint jövő év második felében terjesztjük a Kormány, majd a Parlament elé a beérkezett észrevételek alapján átdolgozott Javaslatot. A törvényjavaslat elfogadása és kihirdetése után legalább egy év felkészülési időt kell biztosítani a hatályba lépésig, és ez alatt ki kell dolgozni az átmeneti szabályokat, valamint az érintett egyéb jogszabályok módosítását is.